

УДК 124.5:378.4

Тетяна Василевська,
доктор наук з державного управління,
кандидат філософських наук, професор, професор кафедри
державної служби та кадрової політики
Національної академії державного управління
при Президентіві України

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА В ПІДТРИМЦІ ЦІННОСТЕЙ МОРАЛІ

У статті здійснено пошук потенціалу професійної етики для підтримки моралі на сучасному етапі розвитку суспільства. Виявлено як небезпеки самоізоляції, які несе в собі професійна етика, так і її потенціал у процесі солідаризації професіоналів, відродження громадських цінностей, підтримки та розвитку моралі.

Ключові слова: мораль, професійна етика, професіоналізм, професіонали.

Татьяна Василевская. Профессиональная этика в поддержке ценностей морали.

В статье осуществляется поиск потенциала профессиональной этики для поддержки морали на современном этапе развития общества. Выявляются как опасности самоизоляции, которые несет в себе профессиональная этика, так и ее потенциал в процессе солидаризации профессионалов, возрождение общественных ценностей, поддержки и развития морали.

Ключевые слова: мораль, профессиональная этика, профессионализм, профессионалы.

У плюралістичному, розширеному економічно, соціально і духовно світі йде активний пошук об'єднуючих засад, що дозволять людству вижити й відповідально будувати майбутнє у діалозі та співпраці, ґрунтуючись на взаєморозумінні та солідарності. Професійна етика потенційно здатна виявитися певною основою для солідаризації професіоналів, острівцем відродження громадських цінностей і підтримки та розвитку моралі.

Започатковані І. Бенґамом, Е. Дюркгеймом, О. Контом, Ш. Монтеск'є розробки з професійної етики на теренах пострадянського простору продовжували Т. Аболіна, Р. Апресян, В. Бакштановський, А. Гусейнов, І. Зеленкова, Л. Коновалова, О. Левицька, Т. Мішаткіна, Ю. Согомонов, А. Чумак та ін. Науковці шукають вирішення проблем прикладної етики; здійснюються студії з управлінської, ділової етики й етики бізнесу, культури спілкування та етикету, працюють у полі вирішення питань професійних етик. Однак питання взаємозв'язку та вза-

смовпливу моралі та професійної етики потребують подальшого дослідження.

Метою статті є виявлення потенціалу професійної етики для підтримки цінностей моралі на сучасному етапі розвитку суспільства.

Отже, чи в змозі професійна етика стати опорою моралі?

Питання співвідношення моралі і професійної моралі (професійної етики) залишається досить гострою проблемою сучасного етичного дискурсу.

Згідно з однією з переважаючих у теоретичних дискусіях точок зору, будь-яка професійна група сповідує власні моральні принципи, які суттєво відрізняються від принципів інших професійних груп. Мається на увазі, що фахівці певної професії в силу їх знань і соціальної ролі володіють унікальними моральними позиціями, які можуть бути не тільки відмінними, але протилежними моральним позиціям інших людей. Згідно з цим баченням, існує розмаїття етичних систем, професійних етик, жодна з яких не має певних переваг і які неможливо звести до загальнішої етики.

Інше, кардинально протилежне, судження виходить з того, що вимоги професійної моралі не відрізняються від загальноморальних установок, тому немає сенсу виділяти ще якісь особливі «моралі», крім універсальної.

Критики першої теорії відзначають, що цей підхід призводить до домінування політичних чинників над етичними і до морального релятивізму, при цьому він у край песимістичний, так як проголошує принципову неможливість вирішення будь-яких конфліктів між представниками різних професійних груп¹. Такі уявлення свідомо сприймають мораль як непотрібну, а всі зусилля, спрямовані на виявлення «людського в людині» — марними, оскільки передбачається, що будь-яка група існує в своєму замкненому, «корпоративному» моральному світі.

Втім, протилежна позиція теж має свої слабкі місця, бо не враховує всю складність і своєрідність конкретизації моральних норм у кожній специфічній сфері людського існування. Як відзначають дослідники, норми професійної моралі, на відміну від загальноморальних норм, створювалися під сильнішим впливом зацікавлених організацій і теоретичної думки. У них міститься більший елемент раціонального обґрунтування, так як у професійних груп технологічно доцільні і власне-моральні сторони діяльності тісно пов'язані і взаємозалежні (так, що створюється іноді видимість їх повної totoжності — тоді норми професійної моралі здаються лише втіленням професійного такту, ритуалу і ділової процедури) (Ю. Согомонов, О. Титаренко, А. Харчев; 1980). Для моралі характерними атрибутами є спрямованість на вище благо, універсальність, не-інституціона-

¹ Overman E. S. The ethics of physicians and citizens: An empirical test of the «separatist thesis» E. S. Overman, L. Foss // Ethics and public administration. — N.Y., 1993. — P. 121—135.

лізованість, неформальність, а професійна етика характеризується частковістю, інституціоналізованістю, формалізованістю.

Конкретизація загальноморальних норм наближає моральні норми, оцінки, ідеї, уявлення до реального буття, збагачує моральне життя, але лише за умови домінування загальних принципів, норм і цінностей над усіма конкретними випадками їх застосування, при існуванні потужних орієнтуючих і мотивуючих начал, які дозволяють «приборкати» відцентрові устремління в моральному житті суспільства¹.

Проблема взаємовідносин професійної та загальнолюдської моралі обговорюється і в дещо іншому ракурсі: чи можна автоматично приписувати професіоналам високі моральні якості? Професіонали, віддані інтересам суспільства, орієнтовані служити швидше громадськості, ніж собі, керуються прийнятими професійною групою етичними стандартами — вважають деякі дослідники (наприклад, Т. Парсонс, Б. Барбер та ін.). Інші теоретики (І. Ілліч, Н. і Дж. Перрі та ін.) переконані, що професіонали дотримуються власних інтересів і швидше налаштовані проти служіння суспільству. Саме професіонали зацікавлені бути монополістами в своїй сфері, контролювати входження в професію і доступ до знань, претендують на автономію від громадського контролю.

Оптимістично мислячі прихильники першого підходу на це відповідають: якщо професіоналізм і створює монополії фахівців, то для клієнтів він вирішує і певні проблеми, які також хвилюють уряди — він служить гарантією компетентності, дає надію на саморегулювання і хоча б на частку безкорисливості².

Професія як система задає певну соціальну «матрицю професійної поведінки» людини як суб'єкта, що виходить за межі і часом «перекриває» інші «поведінкові матриці» — нормативну етику, особистісні відносини, правові відносини тощо³. Тому не можна не погодитися з тим, що професійна етика як відносно самостійна моральна підсистема містить у собі небезпеку самоізоляції. Така система здатна стати джерелом відцентрових тенденцій у моральному житті і обумовити загострення протиріч суспільного життя, в той час як професійна етика, в кінцевому рахунку, повинна бути орієнтована на пошук вирішення цих протиріч.

Підставами для претензії професії на автономію (у тому числі у виробленні професійно-етичних стандартів) можуть бути тільки підвищені вимоги для професіоналів, які перевершують мінімальні моральні норми, і ретельний самоконтроль професійної групи. Однак це рідко зустрічається на практиці. Тому громадський контроль стає одним з основних регуляторів

¹ Этическая мысль : научно-публицистические чтения / [отв. ред. А. А. Гусейнов] — М. : Политиздат, 1988. — С. 26.

² Политико-административные отношения: кто стоит у власти? / [Рабренович А., Кумбиз Д., Кудрика Б. и др.] ; под ред. Т. Верхейна ; пер. с англ. — М. : Права человека, 2001. — С. 19.

³ Толочек В. А. Современная психология труда: учебное пособие / В. А. Толочек. — СПб. : Питер, 2005. — С. 99.

професійного життя. Крім того, «зміни, які професійні організації могли б здійснити в інтересах суспільства, складаються у прийнятті жорсткіших кодексів етичної поведінки, в розширенні інформації про свою діяльність, в активній демістифікації свого жаргону, у спрощенні своєї мови»¹.

Дослідники відзначають: мораль живить професійну мораль, надає їй ширший моральний горизонт, дозволяє узагальнити новий досвід у сфері праці, визначити нові норми та заборони в професійній моралі, подолати застарілі моральні правила та оцінки².

Вимоги професійної етики відіграють орієнтуючу та регулюючу роль у житті професіоналів, загострюють увагу на усвідомленні професійного призначення як грані покликання, певним чином формують ставлення людини до власного життя, уявлення про успіх, щастя, справедливість тощо.

Безумовно, що в ситуаціях, коли професійно-етичні вимоги суперечать моральним установкам, перевага повинна залишатися за моральними цінностями та орієнтирами, бо вони тонкіше визначають сутність суспільних змін, у тому числі тих змін, які відбуваються в професійному полі.

Зрозуміло, що від рецепта до його реалізації досить довгий і неоднозначний шлях. Тривають дискусії про можливість узгодження зазначених протиріч. Але загальна установка щодо вирішення конфлікту між суспільною мораллю і професійною етикою виходить з того, що кожна професія є частиною суспільного організму й покликана служити йому, тому професійно-етичні установки повинні відповідати прийнятним у суспільстві принципам і нормам моралі.

Однак, незважаючи на фрагментарність, певну «схильність» до самоізоляції і підтримки корпоративного інтересу, і професійна мораль, і професійна етика мають досить потужний потенціал для підтримки моралі в сучасному постмодерному суспільстві.

Одним з перших системно взаємовплив держави, етики та професійної діяльності розглянув Е. Дюркгейм. У роботі «Професійна етика та державна мораль» він фіксує існування специфіки моральних відносин у різних професіях. На щаблях ієрархічної системи моралі професійні етики стоять нижче загальнолюдських цінностей, які втілюються державою. Але в ситуації, коли державний контроль над громадянами стає гіпертрофованим, професійні спільноти з їх професійною етикою здатні захистити людину від надмірних державних посягань. Професійна етика стає засобом згладжування суспільних протиріч, вважає мислитель. Моральні кодекси фіксують основні професійно-етичні приписи та підтримуються комітета-

¹ Де Джордж Р. Т. Деловая этика / Ричард Т. Де Джордж; [пер. с англ. Р. И. Стоппера]. — М. : ИГ «Прогресс» ; ИД «РИПОЛ КЛАССИК», 2003. — С. 576.

² Бакитановский В. И. Этика профессии: миссия, кодекс, поступок / В. И. Бакитановский, Ю. В. Согомонов. — Тюмень : НИИ прикладной этики ТюмГНГУ, 2005. — С. 24.

ми, що засновані при професійних асоціаціях. Професійні асоціації виникають спонтанно на добровільній основі. Цікавою, хоча і не безперечною, залишається ідея соціолога щодо того, що в процесі подальшого поділу праці саме ці утворення покликані протистояти падінню державної моралі.

Професійна мораль впливає на розвиток моралі загальнолюдської, адже під її дією:

– проходить певне перетворення, переакцентування, у ряді випадків — переосмислення моральних уявлень, норм, оціночних суджень, відповідних морально-психологічних почуттів;

– з'являються нові акценти в способах «зчеплення», когеренції норм, моральних цінностей, поведінкових правил між собою і з усіма іншими (правовими, адміністративно-організаційними, практикологічними та ін.) вимогами та максимами, зі всевладним звичаєм, змінюється місце відповідних цінностей і норм у складній конфігурації ціннісного універсуму;

– виникають нові установки, дозволи та заборони, що не мають застосування ніде, крім певної сфери діяльності, які максимально сприяють підвищенню її результативності, посиленню гуманістичних орієнтацій діяльності в даних сферах і професіях¹.

У професійної етики є досить потужний засіб підтримки професійних цінностей, яким не володіє в достатній мірі суспільна мораль. На відміну від моралі суспільної професійна етика, і частково, професійна мораль, є інституалізованими формами суспільної регуляції. Останнім часом дослідники все частіше звертають увагу на те, що «діяльність з підтримки громадського порядку не може бути ефективною поза опорою на спеціалізовані соціальні інститути. Вони, в свою чергу, побудовані на основі примусу, а також на основі централізації процесу винесення оцінок і прийняття рішень. Цю соціальну специфікацію моралі можна позначити як «часткова інституціоналізація». Існує два її основні напрямки: 1) мораль вибірково санкціонує механізми правового регулювання і політичного прийняття рішень; 2) мораль втілюється в системі спеціалізованих кодексів, підтримуваних авторитетом спільнот різного типу: територіальних, професійних, пов'язаних з участю індивідів у діяльності організацій тощо»².

Однак не слід спрощено ставитися до впливу інституціональних факторів на професійну етику та моральні установки професіоналів або переоцінювати інституціональні засоби підтримки моралі. Інституціональні засоби можуть призводити до механічного користування приписами й втрати професіоналами здатності орієнтуватися в некодифікованих, неоднозначних ситуаціях, здійснювати моральний вибір і нести моральну від-

¹ Бахитановский В. И. Этика профессии: миссия, кодекс, поступок / В. И. Бахитановский, Ю. В. Согомонов. — Тюмень : НИИ прикладной этики ТюмГНГУ, 2005. — С. 24.

² Прокофьев А. В. Общественная мораль [Электронный ресурс] / А. В. Прокофьев. — Режим доступа: <http://www.ecoethics.mrsu.ru/ru/zimsem/doc2.html>

повідальність за прийняті рішення та дії. У результаті у професіоналів формується так звана «прищеплена нездатність» (Т. Веблен): вузький кругозір, негнучкість у спілкуванні з громадянами та у реагуванні на ситуації, консерватизм, відсутність схильності до застосування творчих підходів.

Слушним видається вердикт Б. Сутора: позиція, згідно з якою діяльність людей звільнена від будь-якої моральної напруги, оскільки суспільна мораль втілена та дійова в інститутах, є хибною, тому що інститути — це не механічно діючі установи, а соціально-культурні духовні утворення. Діючі люди можуть бажати і виконувати задум інститутів або виступати проти нього і зловживати інститутами¹. Діяльність найкращої інституціональної системи в кінцевому рахунку залежить від того, як її використовуватимуть. Потреби, інтереси, мотиви, переживання, зусилля конкретних людей наповнюють змістом функціонування інститутів. Налаштування громадян, ступінь зрілості громадянського суспільства, політична воля впливають на дієвість інституціональних механізмів.

Досить сильною базовою підставою, імпульсом для розвитку суспільної моралі може також стати культивоване в професійній етиці ставлення до праці як до безумовної цінності. При цьому не тільки як до цінності, яка дозволяє фізично виживати, а й як до цінності, яка дозволяє виживати духовно, творчо реалізувати себе в трудовій діяльності.

Протягом останніх десятиліть спостерігається зниження значимості трудової етики в системі ціннісних орієнтацій людини. Це пов'язують із серйозними соціальними змінами, зокрема, зі зростанням питомої ваги етики задоволень, зменшенням зусиль щодо стимулювання до праці, що є наслідком розширення соціальних функцій держави тощо. Питання посилення задоволення від роботи, збільшення в трудовій діяльності творчих елементів стає одним з центральних в етиці праці.

Вважаємо, що відновлення поваги до праці здатне каталізувати інтерес до громадянських цінностей: поваги до себе як одного з творців суспільства — творця суспільного багатства, суспільно значимої продукції та послуг, переростає в очікування такої поваги з боку оточуючих і держави, а також у вимогу захисту прав і свобод людини і громадянина.

У ситуації економічної кризи та в посткризовий період, у ситуаціях, коли загострюється конкуренція, особливо підвищується значимість професіоналізму. Зростання попиту на професіоналів знову виводить на перший план питання про співвідношення професіоналізму та професійної етики.

Сьогодні широко визнана дефініція Е. Грінвуда, згідно з якою ідеальний тип професіоналізму включає:

- 1) фундамент системи теоретичних знань,

¹ Сутор Б. *Малая политическая этика* / Б. Сутор. *Политическая и экономическая этика* / [пер. с нем. С. Курбатовой, К. Костюка.]. — М.: Гранд; Фаир-Пресс, 2001. — С. 29—177.

- 2) авторитет професійної групи серед клієнтів,
- 3) широку суспільну підтримку і схвалення цього авторитету,
- 4) моральний кодекс, який регулює відносини професіонала з клієнтами,
- 5) професійну культуру, яка забезпечується в рамках офіційних професійних асоціацій.

При цьому, на наш погляд, не тільки моральний кодекс, а й інші чотири компоненти професіоналізму мають свої моральні та професійно-етичні зрізи, адже знання етичних основ професії входить у систему теоретичного багажу; авторитет і широка громадська підтримка професійної групи неможливі без реалізації її членами моральних смислів професії; професійно-етична і моральна культура представників професії є важливими складовими професійної культури.

Нині стверджується розуміння того, що будь-яка діяльність має моральні зрізи і залежить від моральних, професійно-етичних диспозицій взаємодіючих сторін. Існуюча ситуація ставить професійні спільноти, суспільство в цілому перед необхідністю чіткої фіксації розуміння професіоналізму, який включає професійно-етичні і враховує моральні характеристики особистості. При такому підході професіонал визначається як людина, яка не тільки знає технології та вміє їх застосувати, але й наповнює свою роботу певним моральним змістом.

На наш погляд, професійна етика є певним «мостом» між моральними вимогами і професійними обов'язками — компромісом, який дозволяє знаходити вихід з «конфлікту інтересів» між ними. В цьому випадку порушення норм професійної, трудової етики може привести до руйнування загальних моральних установок, до деградації особистості.

Сьогодні в багатьох сферах професійної діяльності все частіше виникає попит на особистості, здатні до саморефлексії, самоконтролю, здійснення вибору. Багато професійних спільнот вимагають переважання в своєму складі орієнтованих на самовдосконалення і самореалізацію, самореалізованих, морально зрілих особистостей. Особистість (з розвиненими самосвідомістю, самооцінкою, відповідальним, творчим ставленням до світу, до інших людей, до самої себе) формується, зокрема, і в процесі трудової діяльності та спілкування в професійному середовищі, водночас сама впливає на розвиток цього середовища.

Людина відчуває себе самоактуалізованою у професійному полі, якщо у неї є можливість і бажання розкрити свій творчий хист, працювати творчо, з самовіддачею у процесі професійної діяльності, якщо професія стає покликанням. Повноцінна професійна самореалізація детермінована і детермінує професійну гідність, яка має значний моральний потенціал для саморегуляції поведінки не тільки в полі професії, але також стає суттєвою складовою почуття власної гідності людини.

Нині в якості конструктивного начала особистості все частіше розглядається відповідальність. У професійній діяльності

професійна відповідальність стає основою особистісного морального статусу професіонала, який включає у себе сконцентровані навколо професійної місії цінності, моральні і професійно-етичні принципи і норми, відносини і поведінку.

Як моральні істоти, люди здатні приймати і нести відповідальність за свої наміри, дії або бездіяльність, зокрема — у сфері професії. Здатність людини тримати відповідь за свою поведінку в полі професійної діяльності є суттєвою складовою відповідального ставлення до життя і виступає показником зрілості особистості. Інтерес до проблеми професійної відповідальності зростає з новими змінами в суспільному розвитку, з неможливістю регулювати суспільні процеси тільки засобами права і традицій. «Запуск» моральної відповідальності у професійній діяльності стає чинником залучення особистісного потенціалу співробітників, потужним важелем підтримки моральності і професійної етики, механізмом підвищення ступеня самореалізації людини в професії¹.

У професійній сфері важливо об'єднати інституційні та моральні засоби стимулювання моральної відповідальності. Організаційні перетворення, підвищення якості продукції та надання послуг, посилення гнучкості управлінських процесів, справедливу кадрову політику тощо тут необхідно поєднувати з розвитком людського потенціалу працівників, з підтримкою морально налаштованих професіоналів. Зараз мова йде навіть про «необхідність політичної програми інституціалізації моральної відповідальності» (З. Бауман).

Як бачимо на прикладі аналізу професійної гідності та професійної відповідальності, професійно-етичні цінності здатні не лише на суспільному, але й на особистісному рівні стати підтримуючим чинником моральних встановлень.

Суть професійної етики зовсім не обов'язково полягає в тому, щоб змінювати чиїсь моральні переконання. Можливо варто покладатися на ці переконання. Віра в моральну зрілість професіоналів, створення можливостей для його повноцінної професійної реалізації може стати підтримкою особистої професійно-етичної саморегуляції.

Таким чином, професійна етика може бути певною основою для солідаризації професіоналів, сприяти підтримці громадських цінностей і розвитку моралі. Оскільки професійні спільноти з їх професійною етикою здатні захистити людину від надмірних посягань держави, а професійні асоціації спроможні протистояти моральному занепаду, професійна етика здатна стати засобом згладжування суспільних протиріч. Професійна етика має потужний засіб підтримки професійних цінностей, оскільки вона є інституалізованою формою суспільної регуляції й опирається на спеціалізовані соціальні інститути. Імпульсом для розвитку суспільної моралі може стати підтримка в професійній

¹ *Василевська Т. Е.* Особистісні виміри етики державного службовця : монографія / Т. Е. Василевська. — К. : НАДУ, 2008. — С. 235—236.

етиці цінності праці, що, в свою чергу, позитивно впливатиме на ствердження громадянських цінностей: повага до себе як одного з творців суспільного багатства, призводить як до очікування такої поваги з боку оточуючих і держави, так і до вимоги захисту прав і свобод людини і громадянина. Попит на особистість, що виникає у багатьох сферах професійної діяльності, спонукає до саморефлексії, самоконтролю, здійснення відповідального вибору та відповідальних дій. Повноцінна професійна самореалізація детермінована і детермінує професійну відповідальність і професійну гідність, які мають значний моральний потенціал для саморегуляції поведінки не тільки в полі професії, і є суттєвою складовою почуття відповідальності та власної гідності людини. Таким чином, професійно-етичні цінності здатні не лише на суспільному, але й на особистісному рівні стати підтримуючим чинником моральних встановлень.

Безумовно, етичні проблеми, які виникають у професійній діяльності, часто не можуть бути вирішені в рамках самої професії. Вони перетинаються з іншими суспільними проблемами і вимагають ширшого розгляду, тим самим стимулюючи професіоналів до масштабнішого бачення питання, глибшої етичної рефлексії. Таким чином, необхідність вирішення професійно-етичних проблем може стимулювати «розмикання» вузькоспрямованого професійного бачення і пошук ширших етичних підстав суспільного життя в цілому, а з іншого боку — цінності та принципи, підтримані професійною етикою, здатні стати опорою моралі на сучасному етапі розвитку суспільства. Вивчення суперечностей між мораллю та професійною етикою і професійною мораллю і пошук підстав для узгодження їхніх вимог є перспективним напрямком подальших досліджень у цьому проблемному полі.

Tetyana Vasylevska, ScD in Public Administration, professor at Public Service and Staff Management Department of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

PROFESSIONAL ETHICS IN MAINTAINING MORAL VALUES

The article searches for potential professional ethics to maintain morality in modern society. It is alleged that professional ethics is able to be some basis for solidarity of professionals, island for revival of values, support and development of morality.

Value morality and professional ethics is considered as an urgent problem of the modern ethical discourse.

It turns out that professional ethics as a relatively independent moral subsystem contains the danger of isolation, and can become a source of centrifugal tendencies in the moral life and can specify sharpening contradictions of social life. Claims of profession autonomy can be justified only within formation of increased demand for professionals who exceed the minimum moral standards, and rigorous self-control of the professional group. However, in this situation public control can protect against the dangers of professional isolation.

In situations where professional and ethical requirements are contrary to moral precepts, preference should be given to the moral values and guidelines, as they more finely define the essence of social changes, including the changes that occur in the professional field.

It turns out that professional ethics has strong potential to support the values of morals. The requirements of professional ethics and directing plays a regulatory role in the lives of professionals and focuses on awareness of footwear verge of calling in a certain way forms the attitude of man to his own life, the idea of success and happiness, justice and so on.

In professional ethics quite powerful are the means of maintaining professional values, which has not a sufficient morality, as the professional ethics, and partly, professional ethics is an institutionalized form of social regulation.

Pretty strong base ground for renovation of morality can also be cultivated in professional ethics within the attitude to work as an absolute value. Restoring respect for labour is capable of catalysing interest in civic values.

Professional ethics is a kind of «bridge» between moral requirements and professional responsibilities — a compromise that allows solving the «conflict of interest» between them.

Complete professional self-realization determines professional dignity, which has significant potential for moral self-regulation of behaviour not only in the field of profession, but also it is an essential component of human dignity.

The basis of personal moral status to professional careers is professional liability, which includes professional mission concentrated around values, moral and professional ethical principles and norms, attitudes and behaviour. The belief in moral maturity of the professionals which creates opportunities for his/her full professional realization can be a personal motivator in professional and ethical self-regulation.

The conclusion is made that the professional and ethical issues can stimulate «disconnection» with narrow professional vision and search for broader ethical bases of social life in general, and on the other hand — the values and principles, supported by professional ethics, can become the backbone of morality in modern society.

Keywords: morality, professionalism, professionalism, professionals.

References

1. Bakshtanovskiy V. I. *Etika professii: missiya, kodeks, postupok* [Ethics of the profession: the mission, code, act] / V.I. Bakshtanovskii, Y. V. Sogomonov. — Tyumen: Institute of Applied Ethics TSOGU, 2005. — 378 p. [In Russian].

2. Vasylevska T. E. *Osobystisni vymiry etyky derzhavnoho sluzhbovtsya : monohrafiya* [Personality measurement of professional ethics of public servants] / T.E. Vasilevska. — Kyiv: NADU, 2008. — 336 p. [In Ukrainian].

3. De Dzhordzh R. T. *Business Ethics* [Russian edition: Delovaya etika Business etika / Richard T. De Dzhordzh; [per. s angl. R. I. Stolpera]. — M. : IG «Progress»; ID «RIPOL KLASSIK», 2003. — 736 p.].

4. Politiko-administrativnyie otnosheniya: kto stoit u vlasti? [The politico-administrative relations: Who is in charge?] / [Rabrenovich A., Kumbiz D., Kudrika B. i dr.]; pod red. T. Verheyne; per. s angl. — M. : Prava cheloveka, 2001. — 512 p. [In Russian].

5. Prokofev A. V. *Obschestvennaya moral* [Electronic resource] [Public morality] / A. V. Prokofev. — Access mode:: <http://www.ecoethics.mrsu.ru/ru/zimsem/doc2.html> [In Russian].

6. Sutor B. *Politische Ethik. Gesamtdarstellung auf der Basis der Christlichen Gesellschaftslehre*. [Russian edition: Sutor B. Malaya politicheskaya etika / B. Sutor // B. Sutor. Politicheskaya i ekonomicheskaya etika / per. s nem. S. Kurbatovoy, K. Kostyuka. — M.: Grand; Fair-Press, 2001. — P. 29—177.].

7. Tolochek V. A. *Sovremennaya psihologiya truda* [Modern psychology of work] / V. A. Tolochek. — SPb. : Piter, 2005. — 479 p. [In Russian].

8. Eticheskaya myisl : nauchno-publitsisticheskie chteniya [Ethical thought: scientific and journalistic reading] / [otv. red. A. A. Guseynov]. — Moscow: Politizdat, 1988. — 384 p. [In Russian].

9. Overman E. S. *The ethics of physicians and citizens: An empirical test of the «separatist thesis»* / E. S. Overman, L. Foss // Ethics and public administration. — N.Y., 1993. — P. 121—135.

Стаття надійшла 08.11.2016